

ROCZNIK TOMISTYCZNY
5 (2016)

Profesorowi Mieczysławowi Gogaczowi
w dziewięćdziesięciolecie urodzin

ROCZNIK TOMISTYCZNY
5 (2016)

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ANNARIUS THOMISTICUS
THOMISTIC YEARBOOK
THOMISTISCHE JAHRBUCH
ANNUAIRE THOMISTIQUE
ANNUARIO TOMISTICO
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY
5 (2016)

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzusi (sekretarz / secretary), Maciej Słęcki, Magdalena Płotka (zastępca redaktora naczelnego / deputy editor), Anna Kazimierczak-Kucharska, Dawid Lipski, Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelny / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL:

Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Antoni B. Stępień, Sławomir Sobczak, Arkady Rzegocki, Andrzej Maryniarczyk, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Marie-Dominique Goutierre, Mieczysław Gogacz, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Artur Andrzejuk, Anton Adam.

RECENZENCI / REVIEWERS

Antoni B. Stępień, Paul J. Cornish, Tomasz Pawlikowski, Marie-Dominique Goutierre, Piotr Mazur, Grzegorz Hołub, Andrzej Jonkisz, Marek Prokop

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Elżbieta Pachciarek (j. polski), Bernice McManus-Falkowska, Magdalena Płotka (j. angielski), Hildburg Heider (j. niemiecki), Christel Martin, Iwona Bartnicka, (j. francuski), Michał Zembrzusi (greka, łacina)

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Maciej Głowacki

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2016

ISSN 2300-1976

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego

ul. Klonowa 2/2 05-806 Komorów POLSKA

Druk i dystrybucja:

WYDAWNICTWO von borowiecky

05-250 Radzymin

ul. Korczaka 9E

tel./fax (0 22) 631 43 93, tel. 0 501 102 977

www.vb.com.pl e-mail: ksiegarnia@vb.com.pl

WYDAWNICTWO
von borowiecky

Spis treści

Od Redakcji.....	11
Mieczysław Gogacz.....	13
Arkady Rzegocki Professor Wojciech Falkowski – Sarmatian and gentleman.....	17
Ignacy Dec Z moich spotkań z prof. Mieczysławem Gogaczem.....	21
Maciej Stęcki Wykaz publikacji profesora Mieczysława Gogacza z lat 2006-2014 oraz uzupełnienia i poprawki do wykazu z lat 1998-2001.....	29
Mieczysław Gogacz Qu'est-ce que la réalité?.....	33
Artur Andrzejuk Koncepcja istnienia w ujęciu Mieczysława Gogacza. Przyczynek do dziejów formowania się tomizmu konsekwentnego.....	45

Rozprawy i artykuły

Michał Zembrzusi Prawda o intelekcie. Mieczysława Gogacza rozumienie intelektu możliwościowego i czynnego.....	75
Agnieszka Gondek Pedagogika Mieczysława Gogacza – propozycja realistycznego wychowania i kształcenia na tle współczesnej pedagogiki zorientowanej idealistycznie.....	91
Ewa A. Pichola Niekonsekwentne serce fenomenologa wobec serca konsekwentnego tomisty. Porównanie koncepcji serca Dietricha von Hildebranda z mową i słowem serca Mieczysława Gogacza.....	113
Bożena Listkowska Stosunek do samego siebie a poczucie szczęścia w ujęciu Ericha Fromma i Mieczysława Gogacza. Studium porównawcze.....	131
Michał Głowala Istnienie i życie. Uwagi na marginesie zasady <i>vivere viventibus est esse</i>	149
Richard Zan Gott ist die Umwelt des Menschen. Über die Gotteserkenntnis nach Thomas von Aquin.....	165
Artur Andrzejuk Problem źródeł Tomaszowej koncepcji esse jako aktu bytu.....	173
Magdalena Płotka Tomasz z Akwinu o życiu czynnym i kontemplacyjnym.....	189
Izabella Andrzejuk L'amitié dans les textes de Thomas d'Aquin.....	203

Paulina Biegaj „Serca świętych zwrócone ku prawu Bożemu”. Biblijno-filozoficzne podstawy wykładni prawa Bożego w nauce św. Tomasza z Akwinu	219
Grzegorz Hołub Potencjalność embrionu a koncepcja duszy ludzkiej.....	235
Jacek Grzybowski Czy relacja – najślabszy rodzaj bytowości w metafizyce św. Tomasza – może stanowić fundament realnego bytu narodu?	247
Anna Mandrela Krytyka koncepcji reinkarnacji w <i>Summa contra Gentiles</i> św. Tomasza z Akwinu	263
Kamil Majcherek Tomasz z Akwinu i William Ockham o celowości świata natury.....	277
Dawid Lipski Problematyka istnienia i istoty w poglądach Tomasza z Sutton.....	291
Tomasz Pawlikowski Problem subsystemy w <i>Logice</i> Marcina Śmigleckiego	305
Jan Pociąg Piotra Semeneni próba odnowy filozofii klasycznej.....	329
Maria Boużyk Jacek Woroniecki o modlitwie jako czynnika doskonalącym naturę człowieka.....	357

Sprawozdania i recenzje

Anna Kazimierczak-Kucharska Warszawscy tomiści na X Polskim Zjeździe Filozoficznym – Poznań, 15-19 września 2015 roku.....	377
Piotr Roszak Sprawozdanie z 5. Międzynarodowej Konferencji <i>The Virtuous Life. Thomas Aquinas on the Theological Nature of Moral Virtue</i> , Thomas Institute, Utrecht (Holandia) 16-19 grudnia 2015 r	383
Michał Zembrzuski Sprawozdanie z sympozjum ku czci św. Tomasza z Akwinu w rocznicę jego śmierci – 9 marca 2016 roku.....	389
Izabella Andrzejuk Tomizm na konferencji <i>Filozoficzne aspekty mistyki</i> – 15 kwietnia 2016.....	393
Artur Andrzejuk Tomizm fenomenologizujący Antoniego B. Stępnia. Recenzja: 1) A. B. Stępień, <i>Studia i szkice filozoficzne</i> , t. 1, do druku przygotował A. Gut, Lublin 1999; 2) A. B. Stępień, <i>Studia i szkice filozoficzne</i> , t. 2, do druku przygotował A. Gut, Lublin 2001; 3) A. B. Stępień, <i>Studia i szkice filozoficzne</i> , t. 3, do druku przygotował R. Kryński, Lublin 2015	397
Dawid Lipski Recenzja: Tomasz z Akwinu, <i>Komentarz „O pamięci i przypominaniu”</i> , przekład i opracowanie Michał Zembrzuski, w: <i>Opera philosophorum medii aevii. Textus et studia</i> , t.13, Warszawa 2012.	407

Artur Andrzejuk	
Recenzja: Michał Zembrzuski, <i>Od zmysłu wspólnego do pamięci i przypominania. Koncepcja zmysłów wewnętrznych w teorii poznania św. Tomasza z Akwinu</i> , Wydawnictwo Campidoglio, Warszawa 2015, stron 324.....	411
Artur Andrzejuk	
Un « thomisme gay » du Père Oliva. Recenzja: Adriano Oliva, <i>Amours. L'Église, les divorcés remariés, les couples homosexuels</i> , Paris 2015, pp 166.	417
Artur Andrzejuk	
Recenzja: Arkadiusz Gudaniec, <i>Paradoks bezinteresownej miłości. Studium z antropologii filozoficznej na podstawie tekstów św. Tomasza z Akwinu</i> , Lublin 2015.	427
Artur Andrzejuk	
Recenzja: Paweł Gondek, <i>Projekt autonomicznej filozofii realistycznej. Mieczysława A. Krąpca i Stanisława Kamińskiego teoria bytu</i> , Lublin 2015, ss. 316.....	433

Polemiki i dyskusje

Kilka słów o tomizmie konsekwentnym, jego historii i głównych założeniach z prof. Mieczysławem Gogaczem rozmawia Bożena Listkowska.....	441
Piotr Moskal	
Kilka uwag w związku z recenzją dr Izabelli Andrzejuk mojej książki <i>Traktat o religii</i>	447
Izabella Andrzejuk	
Odpowiedź na uwagi ks. prof. Piotra Moskala odnośnie do recenzji książki: <i>Traktat o religii</i>	455
Nota o autorach.....	463

Table of Contents

Editorial.....	11
Mieczysław Gogacz.....	13
Arkady Rzegocki Professor Wojciech Falkowski - Sarmatian and gentleman.....	17
Ignacy Dec From my meetings with prof. Mieczyslaw Gogacz.....	21
Maciej Stęcki List of publications of Professor Mieczyslaw Gogacz in 2006-2014 as well as additions and amendments to the list of 1998-2001.....	29
Mieczysław Gogacz What is reality?.....	33
Artur Andrzejuk The Conception of Existence According to Mieczyslaw Gogacz. A Contribution to the History of Consequential Thomism's Formation.....	45

Dissertations and articles

Michał Zembrzuski Truth about intellect. Understanding of possible and agent intellect in the thought of Mieczysław Gogacz.....	75
Agnieszka Gondek Pedagogy of Mieczyslaw Gogacz - a proposal of realistic education in the context of idealistically oriented modern pedagogy.....	91
Ewa A. Pichola Inconsequent Heart of the Phenomenologist in the light of Consequent Heart of the Thomist. Comparison of Dietrich von Hildebrand's Concept of the Heart to Mieczysław Gogacz's Speech and Voice of the Heart.....	113
Bożena Listkowska Attitude towards self and the sense of happiness according to Erich Fromm and Mieczyslaw Gogacz. Comparative study.....	131
Michał Głowala Actual Existence and Life. Some Remarks on <i>vivere viventibus est esse</i>	149
Richard Zan God as the environment for man. The knowledge of God in account of St. Thomas Aquinas.....	165
Artur Andrzejuk The Problem of Sources of Thomas' Concept of esse as the Act of Being.....	173
Magdalena Płotka Thomas Aquinas on active and contemplative life.....	189
Izabella Andrzejuk Friendship (<i>amicitia</i>) in Thomas Aquinas' texts.....	203

Paulina Biegaj	
“The hearts of the saints turned to the law of God.” Biblical - philosophical basis of interpretation of the law of God in the philosophy of St. Thomas Aquinas.....	219
Grzegorz Hołub	
The Potentiality of Embryo and the Concept of Human Soul.....	235
Jacek Grzybowski	
Can relation that has the weakest kind of being in St. Thomas’ metaphysics constitute a foundation for the real being of a nation?.....	247
Anna Mandrela	
Critique of the theory of reincarnation in <i>Summa contra Gentiles</i> by St. Thomas Aquinas.....	263
Kamil Majcherek	
Thomas Aquinas and William of Ockham on the purposefulness of the natural world.....	277
Dawid Lipski	
The problem of the existence and essence in the views of Thomas of Sutton.....	291
Tomasz Pawlikowski	
The problem of Subsistence in <i>The Logic</i> of Marcin Śmiglecki.....	305
Jan Pociąg	
Piotr Semenenko’s Attempt of Renewing of Classical Philosophy.....	329
Maria Boużyk	
Jacek Woroniecki on Prayer as a Factor Improving Human Nature.....	357

Reports and Reviews

Anna Kazimierczak-Kucharska	
Warsaw Thomists on the X Polish Congress of Philosophy - Poznan, 15-19 September 2015.....	377
Piotr Roszak	
Report of the 5th International Conference „The Virtuous Life. Thomas Aquinas on the Theological Nature of Moral Virtue”, Thomas Institute, Utrecht (Netherlands), 16-19 December 2015.....	383
Michał Zembrzuski	
The report of the symposium in honor of St. Thomas Aquinas on the anniversary of his death - 9 March 2016.....	389
Izabella Andrzejuk	
Thomism at the conference “Philosophical aspects of mysticism” - 15 April 2016.....	393
Artur Andrzejuk	
Phenomenologising Thomism of Antoni B. Stepień. Review: 1) A. B. Stepień, <i>Philosophical Studies and Sketches</i> , ed. A. Gut, vol. 1, Lublin 1999; 2) A. B. Stepień, <i>Philosophical Studies and Sketches</i> , ed. A. Gut, vol. 2, Lublin 2001; 3) A. B. Stepień, <i>Philosophical Studies and Sketches</i> , ed. R. Kryński, Vol. 3, Lublin 2015.....	397

Dawid Lipski
Review: Thomas Aquinas, *Commentary on "The memory and remembering"*, transl.
Michał Zembrzuski in *Opera philosophorum medii aevii. Textus et studia*, vol.13,
Warsaw 2012..... 407

Artur Andrzejuk
Review: Michał Zembrzuski, *From common sense to the memory and recollection. The
concept of internal sense in the theory of knowledge of St. Thomas Aquinas*, Campidoglio,
Warsaw 2015, pp. 324..... 411

Artur Andrzejuk
Un « thomisme gay » du Père Oliva. Review: Adriano Oliva, *Amours. L'Église, les divorcés
remariés, les couples homosexuels*, Paris 2015, pp. 166. 417

Artur Andrzejuk
Review: Arkadiusz Gudaniec, *Paradox of selfless love. The study of philosophical
anthropology in texts of St. Thomas Aquinas*, Lublin 2015..... 427

Artur Andrzejuk
Review: Paweł Gondek, *Project of autonomous realistic philosophy. Mieczysław
A. Krąpiec's and Stanisław Kaminsky's theory of being*, Lublin 2015, pp. 316.. 433

Controversy and Discussions

A few words on consequent Thomism, its history and the major assumptions - Bożena
Listkowska is interviewing Professor Mieczysław Gogacz..... 441

Piotr Moskal
Some remarks on Izabella Andrzejuk's review of my book *Treaty on religion* 447

Izabella Andrzejuk
The response of the remarks of Fr. prof. Piotr Moskal regarding the review of the book:
The Treatise on Religion 455

Note about authors..... 463

Recenzja

Michał Zembrzuski, *Od zmysłu wspólnego do pamięci i przypominania. Koncepcja zmysłów wewnętrznych w teorii poznania św. Tomasza z Akwinu*, Wydawnictwo Campidoglio, Warszawa 2015, stron 324.

Michał Zembrzuski poświęcił swoją książkę wydobywaniu z różnych tekstów św. Tomasza jego koncepcji poznania zmysłowego. Tę starannie zrekonstruowaną teorię ukazał w jej rozwoju w myśli Akwinaty oraz na tle platońskiej i aristotelesowskiej tradycji filozoficznej, a następnie skonfrontował z obrazem tomistycznej teorii poznania zmysłowego, jaki możemy znaleźć u przedstawicieli różnych odmian tomizmu (Wolfson, Black, Klubertanz, Mercier, Siwek, Krąpiec, Gogacz). Pozwoliło to na zarysowanie metafizycznej i teoriopoznawczej perspektywy dla Tomaszowej koncepcji zmysłów wewnętrznych.

Lektura książki daje możliwość dość dokładnego prześledzenia dziejów pro-

blemu poznania zmysłowego od początku – jak słusznie podkreśla M. Zembrzuski – uwikłanego w metafizykę i wprost zależnego od teorii człowieka. Tym można wyjaśnić, dlaczego w tradycji platońskiej, a potem neoplatońskiej i Augustyńskiej, nie wypracowano zbyt bogatej teorii poznania zmysłowego – po prostu nie była ona potrzebna, skoro poznanie zmysłowe właściwie nie było nawet poznaniem (ἐπιστήμη [*episteme*]), lecz co najwyżej mniemaniem (δόξα [*doksa*]) i miało wyłącznie znaczenie praktyczne dla życia i funkcjonowania na ziemi. Nie dostarczało żadnej cennej wiedzy (γνώσις [*gnosis*]). Inaczej rzecz się jawiła w filozofii Arystotelesa i wyznaczonej przez

niego tradycji, gdzie człowiek był duchowo-cieleśną jednością, a nabywanie wiedzy – procesem zmysłowo-umysłowego poznawania. W tej sytuacji zmysły wewnątrznie, przygotowujące swościę przedmiot poznania dla intelektu, domagały się dokładnego ujęcia i zanalizowania. Podobnie w filozofii arabskiej, gdzie poznawcze oddziaływanie oddzielnego intelektu było przyjmowane przez władze poznawcze znajdujące się w człowieku. Arabowie – szczególnie Awicenna i Awerroes, choć każdy z nich w inny sposób – wypracowali rozwiniętą koncepcję zmysłów wewnętrznych, przejętą w XIII wieku przez łacińskie średniowiecze. Michał Zembrzusi dokładniej omawia ujęcie Alberta Wielkiego jako bezpośrednio nauczyciela Tomasza z Akwinu. Te dane historyczne – obok ujęć współczesnych, kształtujących dziś nasze myślenie o zmysłach wewnętrznych – stanowią w książce tło dla ukazania ujęć Akwinaty. Należy dodać, że rozwój problematyki zmysłów wewnętrznych kończy się, zdaniem M. Zembrzuskiego, właściwie na Tomaszu z Akwinu. Jeszcze niektórzy późniejsi scholastycy szerzej omawiają poznanie zmysłowe i działanie zmysłów wewnętrznych, ale w nowożytności, za sprawą Locke’a, a szczególnie Comte’a nastąpił całkowity zwrot w tej dziedzinie do stanowiska św. Augustyna, kontynuującego tradycję platońską.

Michał Zembrzusi przeprowadził rekonstrukcję teorii zmysłów wewnętrznych w nauce Tomasza na podstawie jego tekstów, uporządkowanych chronologicznie. Pierwszym wnioskiem tej pracy jest konstatacja, że Akwinata

głosił przez cały okres swej aktywności pisarskiej tę samą koncepcję zmysłów wewnętrznych i tylko niuansował różne problemy ze względu na zagadnienie, jakie podejmował, lub je rozwijał w kierunku wyznaczonym przez tematy podejmowanych analiz. I wprawdzie stosowny rozdział w książce Zembrzuskiego nosi tytuł *Rozwój koncepcji zmysłów wewnętrznych w dziełach św. Tomasza z Akwinu*, to jednak sam Autor podkreśla, że „rozwój” ten „nie polega na przyjmowaniu innych poglądów (...) i rezygnacji z tych, które wyraził na początku swej twórczości” i dodaje, że zmiany polegają na podejmowaniu przez Tomasza różnych „kontekstów, dopowiedzeń i doprecyzowań” (s. 175). Dla pełności obrazu podajmy, że w książce analizowane są ujęcia zmysłów wewnętrznych, wydobyte z następujących tekstów Akwinaty: *W Scriptum super libros Sententiarum* Michał Zembrzusi znajduje wykład praktycznego aspektu działania zmysłów wewnętrznych. *Z Summa contra gentiles* wydobywa interesującą dyskusję Tomasza z ujęciem zmysłów wewnętrznych w filozofii arabskiej, szczególnie u Awicenny i krytykującego go Awerroesa. Natomiast za kwestionowanie augustyńskiego utożsamienia duszy i jej władz znajduje się w *Quaestio disputata De anima*. W *Sententia libri De anima* znajdują się doprecyzowania przedmiotów poszczególnych zmysłów wewnętrznych, natomiast właściwy wykład problemu zmysłów wewnętrznych zawarty jest w *pars prima Summa Theologiae*.

W wyniku przeprowadzonych badań Michał Zembrzusi przyjmuje, że św.

Tomasz wyróżnia cztery zmysły wewnętrzne:

- 1) zmysł wspólny (*sensus communis*);
- 2) wyobraźnia (*imaginatio*) spełniająca akt *phantasia*;
- 3) władza oceny w zwierzętach (*vis aestimativa*) i władza osądu myślowego lub rozum szczegółowy w człowieku (*vis cogitativa sive ratio particularis*)¹;
- 4) pamięć wraz z aktem przypominania (*memoria et reminiscencia*).

Podkreśla przy tym, że jest to lista zmysłów wewnętrznych, która znajduje się w *Summa Theologiae* oraz w *Quaestio disputata de anima*. Odnosząc się do wypowiedzi Tomasza, w których mówi on o trzech zmysłach wewnętrznych lub nawet tylko jednym, uważa, że nie uchylają one przedstawionego katalogu, gdyż „określenia tych władz oraz ich liczba w koncepcji zmysłów wewnętrznych u Akwinaty mają charakter analogiczny” (s. 311), co – jak się wydaje – ma

oznaczać, że Akwinata korzysta w różnych swoich tekstach z takiego segmentu swojej teorii zmysłów wewnętrznych, jaki jest w danej sprawie potrzebny z punktu widzenia podejmowanej problematyki. Niewątpliwie bowiem zarówno w *Summie teologii*, jak i w *Kwestii dyskusowanej o duszy* temat zmysłów podejmowany jest wprost, jako zagadnienie antropologiczne, a nie przy okazji podejmowania innych zagadnień, dla których temat zmysłów i poznania zmysłowego jest akcydentalny.

Wydobyta z tekstów Tomasza i starannie zrekonstruowaną koncepcję zmysłów wewnętrznych M. Zembrzusi referuje w dwóch aspektach: metafizycznym i teoriopoznawczym. Takie ujęcie zagadnienia stanowi twórcze i inspirujące podejście do danych historyczno-filozoficznych. Stanowi to zarazem przekroczenie historii filozofii w kierunku tomistycznej filozofii poznania. W ra-

¹ Termin *vis cogitativa* dosłownie należałoby przetłumaczyć „władza myślenia”, gdyż podstawowym znaczeniem słowa *cogitatio* jest „myślenie” (a inne jego znaczenia, jak „zastanawianie się”, „mniemanie” czy nawet „zamiar” i „postanowienie” wiążą się mniej lub bardziej z myśleniem). Jednakże rzadko ktoś decyduje się na taki dosłowny przekład w obawie przed skojarzeniem *vis cogitativa* z intelektem – w antropologii św. Tomasza jest to bowiem władza zmysłowa. Dlatego tłumacze i interpretatorzy decydują się na przekład opisowy. I tak *vis cogitativa* to: „rozum partykularny” lub „rozum szczegółowy” (M. A. Krąpiec, *Psychologia racjonalna*, Lublin 1996, s. 101 oraz tenże, *Realizm ludzkiego poznania*, wyd. 2, Lublin 1995, s. 448; jest to więc raczej przekład terminu *ratio particularis*, który u św. Tomasza występuje jako synonim *vis cogitativa* – *vis cogitativa* jednak, a nie *ratio particularis*, jest u niego terminem podstawowym); „władza osądu myślowego” (S. Świeżawski w: Święty Tomasz Akwinu, *Traktat o człowieku. Summa teologii I*, 75–80, przekł. i oprac. S. Świeżawski, wyd. 2 Kęty 2000, s. 255); „władza osądu rozumowego”, „instykt ludzki” (P. Bełch w: Św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 6, *Człowiek*, tłum. P. Bełch, Londyn 1980, s.103); „zmysłowa władza konkretnego osądu” (M. Gogacz, *Szkice o kulturze*, Kraków – Warszawa/Struga 1985, s. 81nn). Widać wyraźnie, że Michał Zembrzusi opowiedział się za starszą tradycją translatorską, wyznaczoną przez Stefana Świeżawskiego jego tłumaczeniem traktatu o człowieku z *Sumy teologii*. Wydaje się jednak, że wraz z doprecyzowaniem ujęcia wyobraźni i jej działań, także w nieco innym świetle, niż znamy to z dotychczasowych interpretacji, jawi się *vis cogitativa*. Może więc warto – wraz z precyzyjniejszym jej ujęciem – zacząć stosować precyzyjniejszy przekład: „władza myślenia”. Zwłaszcza że Autor dość starannie omówił w swojej książce (s. 228–240) działania *vis cogitativa*: *apprehensio* (ujmowanie), *aestimatio* (oceniecie), *collatio* (łącznie), *discursio* (rozumowanie) oraz *cogitatio* (zastanawianie się).

mach ujęcia metafizycznego określa się podmioty poszczególnych władz zmysłowych, ich przedmioty oraz akty. Chodzi więc o następującą kolejność i zależności: „podmiot – władza – akt – przedmiot” (s. 304). W ujęciu teoriopoznawczym bierze się pod uwagę współdziałanie władz zmysłowych i intelektualnych, problematykę sprawności poznawczych oraz fundamentalny problem obiektywizmu poznawczego i prawdy. Kolejność zagadnień w perspektywie teoriopoznawczej jest odwrotna niż w metafizycznej, co czyni je obydwie ujęciami komplementarnymi. Ta kolejność zagadnień jest więc następująca: „przedmiot – akt – władza – podmiot” (s. 304).

Do najważniejszych osiągnięć książki M. Zembruskiego można zaliczyć:

1) wykazanie, że teoria poznania św. Tomasza z Akwinu zawiera wyjątkową zarówno pod względem historycznym, jak i teoriopoznawczym koncepcję zmysłów wewnętrznych;

2) nakreślenie jej aktualnych perspektyw metafizycznych i teoriopoznawczych;

3) spójne zarysowanie problemu doskonalenia zmysłowych władz poznawczych (w pewnej dyskusji z Woroniczkiem i Gogaczem), co ma także znaczenie w dydaktyce i pedagogice;

4) naświetlenie problematyki prawdy i fałszu w poznaniu zmysłowym;

5) wytropienie w tekstach i zinterpretowanie problemu intelektu biernego.

Poczynione ustalenia w dużym stopniu zawdzięczają swoje powstanie starannemu zbadaniu przez Michała Zem-

brzuskiego tradycji filozoficznych, z którymi przyszło zmierzać się św. Tomaszowi. Kluczowe znaczenie dla tych tradycji miała filozofia arabska, która była próbą syntezy platonizmu i arystotelizmu i stanowiła bezpośrednie zaplecze intelektualne dla uczonych europejskich w XIII wieku. Skonfrontowanie tekstów Tomasza z Akwinu z arabskimi komentarzami do Arystotelesa pozwoliło Autorowi lepiej wniknąć w istotę ustaleń Akwinaty. Można powiedzieć, że tymi zabiegami badawczymi dr Zembruski nawiązuje bezpośrednio do badań i doniosłych ustaleń prof. Mieczysława Gogacza, przez co również wnosi swój wkład w zapoczątkowany przez Profesora tomizm konsekwentny.

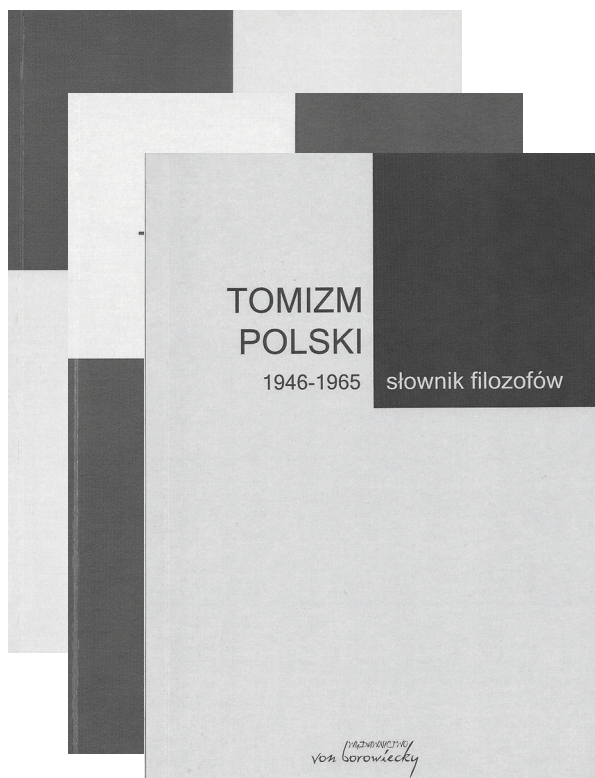
Po uważnej lekturze książki Michała Zembruskiego jawią się tam dwa szczególnie ciekawe tematy, o których rozwinięcie warto postulować. Pierwszy z nich dotyczy problematyki intelektu biernego (*intellectus passivus*) w tekstach św. Tomasza, często utożsamianego przez tomistów z intelektem możnościowym (*intellectus possibilis*). Tymczasem w swojej książce Autor (na s. 240-244) pokazuje, że Akwinata pojęcie intelektu biernego skłonny był łączyć z działaniem władz zmysłowych, szczególnie *vis cogitativa*. Temat ten M. Zembruski już opracował i przedstawił w bardzo interesującym artykule opublikowanym już w „Roczniku Tomistycznym”². Drugim tematem, swoście domagającym się starannego opracowania, to problem fantazji czyli wyobraźni (*phantasia sive imaginatio*), jej działania i skutków tego

² M. Zembruski, *Intelekt bierny a intelekt możnościowy* w ujęciu św. Tomasza z Akwinu, „Rocznik Tomistyczny” 1 (2012), s. 65-84.

działania (*phantasmata*). Temat ten jest szczególnie ważny co najmniej z dwóch powodów: po pierwsze w tekstach św. Tomasza wypowiedzi na ten temat są czasem trudne do jednoznacznego zinterpretowania, po drugie zaś, w interpretacjach tomistów występują tu znaczne różnice, idące często w kierunku „przenoszenia” kompetencji wyobraźni na rzecz *vis cogitativa*. Wydaje się na przykład, że kolaż różnych wrażeń, w wyniku którego powstaje obraz syreny lub kozłojelenia (τραγέλαφος – tragelafos), jest wynikiem działania właśnie wyobraźni, a nie – jak często się pisze³ – *vis cogitativa*.

Fakt, że lektura książki Michała Zembrzuskiego pobudza do myślenia, skłania do stawiania pytań, wywołuje ciekawość i domaga się opracowania dalszych tematów, wynikających z jej treści, dowodzi, iż podjęty temat jest interesujący, opracowany został wnikliwie i zaprezentowany atrakcyjnie. Konieczne jednak należy podkreślić, że książka przynosi opracowanie tematu ważnego dla historii tomizmu oraz ważnego także dla współcześnie uprawianej tomistycznej filozofii poznania.

³ Np. A. Andrzejuk, *Uczucia i sprawności. Związek uczuć i sprawności w „Summa Theologiae” św. Tomasza z Akwinu*, Warszawa 2006, s. 63.

- 1) *Tomizm polski 1879-1918. Słownik filozofów*, Radzymin 2014;
- 2) *Tomizm polski 1919-1945. Słownik filozofów*, Radzymin 2014;
- 3) *Tomizm polski 1946-1965. Słownik filozofów*, Warszawa-Radzymin 2015,

red. B. Listkowska,
A Andrzejuk

Pierwsza część obejmuje lata 1879-1918 i zawiera omówienia następujących tomistów: Franciszek Gabryl, Marian Morawski, Stefan Pawlicki, Idzi Radziszewski, Henryk Romanowski, Piotr Semenenko i Kazimierz Wais. Druga część Słownika obejmuje lata 1919-1945 i omawia takie postacie jak: Michał Klepacz, Kazimierz Kowalski, Franciszek Kwiatkowski, Czesław Martyniak, Konstanty Józef Michalski, Jan Salamucha, Franciszek Sawicki, Jan Stepa, Antoni Szymański, Jacek Woroniecki, Aleksander Żychliński. Natomiast ostatnia część obejmująca lata 1946-1965 przedstawia następujących filozofów: Stanisław Adamczyk, Wojciech Feliks Bednarski, Józef Maria Bocheński, Piotr Chojnacki, Kazimierz Kłósak, Józef Pastuszka, Jan Piwowarczyk, Paweł Siwek, Stefan Swieżawski, Aleksander Usowicz.

Wydawnictwo von borowiecky - www.vb.com.pl